

Herbert Wulf

Az egyházzenei képzés Németországban

A németországi egyházzenei képzésről beszélnem —és ezen belül is a Herfordi Egyházzenei Főiskoláról, ahol 13 éven át tanítottam különböző tárgyakat— nem lehet anélkül, hogy azt a történelmi hátteret, amely a mai állapothoz vezetett, röviden és nagyon leegyszerűsítve ne ismertessem.

A fejlődést az evangélikus egyház keretein belül vizsgálom.

A középkorban, még a vége felé is, a reneszánszban a művelt ember a „hét szabad művészetet” tanulta, melynek magas foka, az ún. „quadrivium” a zeneelméletben való jártasságot is magában foglalta. A teológusok és kántorok többnyire ilyen irányban képzett „akadémikusok” voltak, míg az orgonisták és más hangszeresek az alacsonyabb rendű „kéművesek” osztályába tartoztak. A fiatalok zenei nevelése az ún. „latin” iskolákban (gymnasium) folyt, ahol a gregorián korál teljes középkori gyakorlatába is bevezették őket. Tisztán hangszeres oktatás a későközépkorban, a korújkorban a városi „fúvósoknál”, vagy a „mestereknél” történt (mint Jan Pieterszoon Sweelinck Amsterdamban vagy Dietrich Buxtehude Lübeckben). Nem volt külön zeneiskola, legalábbis nem intézményes keretben, ezzel szemben sok pedagógiai (vagy zeneelméleti és gyakorlati) irodalom. A gyülekezetek ifjaikat néha olyan tanárhoz küldték, akitől sikert reméltek — és finanszírozták is ezeket a tanulmányokat.

A XVIII. században ez a „nagy kor” az evangélikus egyházzeneben a nagy aktivitás ellenére is hanyatlásnak indult, és a XIX. században zenei és technikai mélypont következett.

A következő korokhoz kapcsolódva új hivatás kezdett kialakulni: a tanárkántor, illetve tanár-orgonista (kisebb városokban és falvakban), természetesen voltak nagytemplomok továbbra is igazi nagy művészekkel, az ő képzésük „szemináriumokon” vagy „előkészítő intézetekben” történt, ahol a tanárjelöltek a zenei képzést is kapták. Hegedűt vagy orgonát tanultak (a zongora mint alap megvolt). Ebből az időből áttekinthetetlen mennyiségű korálelőjáték és prelúdiumgyűjtemény áll rendelkezésre — egyszerű viszonyokra. Ezen művek esztétikai értéke erősen megkérdőjelezhető, annak ellenére, hogy a „Satztechnik” általában korrekt volt.

1900 körül indult Németországban az „ifjúsági mozgalom”, és ezen belül visszaidézése a „jó öregnek”, a történelemnek, népdalnak és egyházi éneknek is. Az egyházban megkezdődött a Luther-reneszánsz, a lelki élet új igénye, a liturgiái megújulás. Először meglehetősen historikus színben (lényegét tekintve úgy, mint a katolikus egyházban Romano Guardinínál, Ildefons Herwegennél, Odo Caselnél és másoknál). Ezt követte a XVI–XVII. századi kórusmuzsika

Herbert Wulf a Herfordi Egyházzenei Főiskola (Németország) nyugalmazott professzora, a LFZE egyházzenei tanszékének tanára. Az alábbi írást az V. Magyar Egyházzenei Kongresszuson olvasta föl 2001. március 16-án.

újráfelfedezése. H. Schütz újra ismertté vált, az ő és más komponisták a cappella passiói újra előadásra kerültek. Hogy ezeknek a zenei elvárásoknak megfelelőhessenek, alkalmas szakemberekre volt szükség, ugyanúgy, mint az öreg orgonák és zenéjük megszólaltatásához is. (Praetorius-orgona, Freiburg; Schnitger-orgona, Hamburg, St. Jacobi; Silbermann-orgonák, Szászország.)

Az egyház kezébe vette az ügyet: „egyházzeneiskolákat” alapított, ahol gyülekezeti zenészek, nem virtuóz művészek képzése volt a cél, több érzület, mint minőség volt gyakran az eredmény

Ezek mellett voltak magas színvonalú intézmények is „igazi zenészeknek”: a Lipcsei Főiskola, a „KI” (Kirchenmusikalische Institut) Karl Straube vezetésével, vagy a berlini „Akademie für Schul- und Kirchenmusik” Hans Joachim Moser vezetésével.

A javuló képzéssel párhuzamosan a 30-as években megkezdődött a főállású egyházzenei állások létesítése. Az egyház megértette, mi az az örökség, amelyet kapott s amely rábízott; akarta a szellemi és egyben zenei megújulást, újakezdést (keresve a kapcsolatot az akkori „modern”-nel is). Ez jelentős anyagi háttér megteremtésével is járt, s megszületett a főállású egyházzenei állás. Az egyházzenezés más tevékenységek nélkül, csak az egyházzenei munkából meg tudott élni!

Három egyházzenei osztály keletkezett: C-állás (kisebb mellékfoglalkozás); B-állás (általában a városi templomok); és A-állás (jelentős főtemplomok). A B-fizetésből az egyházzenei családjával elfogadható szinten meg tudott élni. Az A-egyházzenei fizetése megfelelt kb. egy középiskolai tanár fizetésének, ami mai értéken forintban kb. félmillió netto.

A II. világháború után a legtöbb főiskola indított egyházzenei szakot, vagy átvette a már meglévő egyházzenei iskolát, vagy újat alapított. Egy ideig minőségi különbség volt a kettő között (az állami főiskolák magasabban kvalifikáltak tartották magukat), azonban mára ez a kérdés gyakorlatilag értelmét veszítette. Az egyház vagy az állam sok pénzt fektet tehát a jó képzésbe, viszont elvárják a jól fizetett állás fejében a magas szintű munkát, mely sok kötelezettséggel és a saját elképzelések művészi kibontakoztatásával jár.

Hogyan lehet ma egyházzenei tanulni Németországban?

Egyházzenei iskolákban és főiskolákon, zenei iskolákban és akadémiákon (többnyire kombinálva a protestáns és katolikus képzés), illetve egyetemeken a teológiai fakultás keretében.

Évek óta próbálják a tanrendekeket és követelményeket egységesíteni, hogy a kölcsönös elismerés lehetővé váljon. A különböző tartományok és tartományi egyházak között ez még nem valósulhatott meg teljesen, de már körvonalazódik egy általános tendencia.

A Vesztfáliai Egyház Herfordi Egyházzenei iskolája (alapítva 1949, 1991-től főiskola) szolgáljon most közelebbi példaként — ahol sok magyar vendéghallgató is tanult.

„Egyházzeneszket” képzünk és nem „kántorokat” vagy „orgonistákat”, tehát egy bizonyos „kettős tehetség” alapkövetelmény. A kívánt előképzettséget magánórák keretében, vagy a tartományi C-kurzusokon lehet megszerezni.

A középképzettséghez (B-Studium, 8 szemeszter) a következők szükségesek a felvételi vizsgálóhoz: jó halláskészség; éneklés és beszéd; zongora (Bach, kisebb klasszikus szonáta, romantika, XX. század); orgona (Bach kb. kis e-moll, Buxtehude-korálelőjátékok és a korálkönyv hibátlan játéka). Más iskolák, pl. Lübeck, ennél többet kérnek orgonából: Bruhns kis e-moll, Bach D-dúr vagy c-moll a IV. Peters-kötetből, Orgelbüchlein, Reger-előjátékok, s ehhez a liturgikus orgonaelőjáték: korálkönyv (trióban is), intonációk, előjátékok — felkészüléssel, az összes liturgikus darab fejből.

Ezek után a képzés teljes idejű, részidejű és szabadon választható tárgyakból áll. Ismertetem tárgyanként a vizsgakövetelményeket, a vizsga időtartamát, valamint az értékelést.

A vizsga 8 szemeszter után válik lehetővé. Egy része a szakdolgozat, amelynek témái lehetnek: liturgika, himnológia, egyházzenetörténet, vagy egyházzenepaxis (a munkát 12 héten belül kell elkészíteni).

Hangszeres tárgyak

Orgonajáték: (40 perc; 3-szoros érték)

3 nagyobb mű különböző stílusokból (köztük Bach); egy önállóan megtanult darab (8 hét idő); a tanult repertoár szűrőpróbaszerűen; könnyebb művek lapról játéka.

Liturgikus orgonajáték: (3 nap felkészülési idő; 30 perc; 3-szoros érték)

Orgonaszolgálat egy főistentiszteleten; improvizált intonációk és cantus firmus-feldolgozások különböző zenei formákban; kísérek obligát cantus firmusszal a sopránban, tenorban vagy a basszusban; ezek transzponálva is; előkészület nélkül: intonációk, kísérek, motivikus modulációk, gyülekezeti énekek és liturgikus darabok kísérete fejből.

Zongorajáték: (30 perc, 2-szeres érték)

Közepesen nehéz barokk, klasszikus, romantikus és modern művek; műdalkíséret; lapról játék.

Rézfúvósjáték: (külön kiemelt tárgy Herfordban, Vesztfáliából indult ki a XIX. században a „harsona-együttes” — 15 perc)

Fúvós ismeretek, fúvóegyüttes-tapasztalatok.

Harmadik hangszer (melyet az Északnémet Filharmónia zenészei oktatnak) és ritmika: (15 perc) alapismeretek.

Kantorale-szakok

Karvezetés (40 perc; 3-szoros érték)

Közepes nehézségű művek két hét előkészület utáni próbája.

Fúvóskarvezetés: (30 perc)

A fúvóshangszerek ismerete és lehetőségeik.

Magánének, hangképzés és beszéd: (20 perc)

Két mű előadása különböző stíluskörből (világi vagy egyházi).

Gyülekezeti éneklés:

Metodika és gyakorlati kivitelezési lehetőségek egy ún. „Offenes Singen” alkalmából.

Zeneelmélet

Tonsatz: írásban 5 óra: egy legalább háromszólamú polifón cantus firmus-feldolgozás; generálbasszus-kidolgozás; négyzólamú „Kantionalsatz” vegyeskarra vagy fúvósegyüttesre; szóban: harmóniai elemzés; kontrapunktos technikák bemutatása példákön a klasszikus vokálpolyfónia korából; különböző modulációs technikák ismerete.

Szolfézs: írásban: nehéz 1-, polifón 2- és homofón 4-szólamú diktandó. Szóban: hangközök, akkordok éneklése; lapról olvasás.

Generálbasszus: (30 perc felkészülési idő)

Középnéhez recitativo és ária; egy könnyebb generálbasszus részlet lapról játéka.

Partitúrajáték: (1 óra felkészülés)

Polifón kórusmű modern kulcsokkal; lapról olvasás: egy kórusmű modern kulcsokkal.

Tudományos tárgyak

Liturgika: (15 perc, 2-szeres érték)

A teológia tanítása az istentiszteletről, történelmi áttekintés; az egyházi esztendő; különböző istentiszteleti formák.

Himnológia: (15 perc)

Egyházi énekismeret és -történet; énekeskönyvtörténet; tipológia; az énekek liturgia szerinti beosztása; új énekgyűjtemények ismerete — azaz „szakropop” is!

Liturgikus ének: (10 perc)

Egyházi ének éneklése; egyszólamú dallamok az ordináriumban és a propriumban (német „gregorián” a XVI–XVII. századból, zsoltártónusok, stb.).

Teológiai tárgyak: (20 perc)

Bibliaismeret; dogmatika; egyházjog.

Orgonaismeret: (15 perc)

Történet; diszpozíciók; regiszterek; stílusismeret; a nyelvregiszterek hangolása; kisebb javítási munkák.

Zenetörténet (15 perc)

Általános zenetörténet; egyházzenetörténet.

Formatan: (15 perc)

Általános formatan és elemzések.

Zeneirodalom és hangszerismeret: (15 perc)

Kórus- és orgona- és fúvósirodalom ismerete; előadói kérdések.

Egyházjog (10 perc)

Az egyház szabályzatai és rendeletei.

Hosszú a lista, de a hallgatóknak elegendő idejük és lehetőségük van a munkára ahhoz, hogy a vizsgán jó eredményt tudjanak elérni. A képzés ingyenes. Ha valakit a szülei nem tudnak eltartani, tanulmányi hitelt vehet fel az államtól, amit később kell visszafizetnie. Léteznek ösztöndíjak is, így van mindig mód külföldi hallgatók tanulmányaira is.

Az iskolában megfelelő számban van gyakorlóhangszer (5–6), valamint rendelkezésre áll a 3 manuális Aula-orgona is a nagyteremben, ahol sok óra is folyik, s mindezen felül lehet még gyakorolni a közeli templomokban is, illetve sok hallgatónak van kisebb állása a környező gyülekezetekben. Ez a gyakorlási lehetőségen túl kórus- és gyülekezeti tapasztalatokkal is szolgál.

Ezzel a háttérrel a vizsgák meglehetősen szigorúak: a kétszeres, háromszoros értékkel jelölt tárgyak esetében a magyar értékelés szerint legalább „elégesség” kell elérni. Ha csak egy tárgyból is nem sikerül ezt elérni, a vizsga sikertelen. Németországban kicsit differenciáltabb az értékelés: 1-től 6-ig osztályozunk, fordított rangsorban, mint Magyarországon.

Minőségi munkát és teljesítményt várunk minden tárgyban, hiszen a cél egy gyülekezet teljes zenei életének a vezetése.

Sikeres B-vizsga után van lehetőség továbbtanulni és A-vizsgát tenni. A képzés felépítése alapján nem különbözik a B-képzéstől, csak a követelmények lesznek sokkal magasabbak. A teljesség igénye nélkül csak néhány példát kiemelve:

- a) az utolsó évben egy művet kell komponálni énekkarra, hangszerekre vagy vegyesen;
- b) orgonaanyag: választhatóan Bach előtti korok; négy Bach-mű, köztük triosonata; romantika; Reger-korálfantázia; két kortárs mű;
- c) liturgikus orgonajáték: korálelőjátékok; különböző kísérek; mindezek transzponálva és trióban is; korálelőjátékok improvizálva; modulációk; szabad formák: passacaglia, tokkáta, prelúdium, stb.
- d) zongora: Beethoven-sonáták; Chopin; Brahms; modern művek;
- e) karvezetés és zenekardirigálás: Bach-kantáták és Mozart-misék;
- f) gregorián: a kérdések elmélyült ismerete;
- g) partitúra: 4–6 szólamú polifón a cappella művek modern és régi kulcsokban; klasszikus szimfóniák;

A vizsgán valóban messze kimagasló teljesítményt várunk. Bár a tárgyak száma lényegesen kevesebb a vizsgán, mégis valójában mindegyik ott szerepel — egy magasabb, komplexebb fokon.

Ez volt tehát a tárgyak és követelmények katalógusa, amely természetesen más helyzetekbe egyszerűen nem átültethető.

Azonban minden egyház teológusának is meg kell értenie, hogy jól képzett egyházzeneszerekre van szükség, és az egyházak vezetőinek is fel kell ismerniük, hogy a minőségnek ára van, de azután „sikere” is. Meg kell gondolni, hogy az egyházzene segít az evangélium, az „örömhír” terjesztésében, vagy ahogy Pál apostol írja:

„Nem hogy uralkodnánk a ti hiteteken, hanem munkatársai vagyunk a ti örömtöknek, mert hitben állotok.” (2Kor 1,24)